

**ԿԻԼԻԿՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՎԱՂ ՎԵՐԱԾՆՆԴԻ
ԴԱՐԱՇՐՋԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ (ՋՈՎԱՆՆԻ
ԲՈՎԱԶԶՈ «ԴԵՎԱՄԵՐՈՆ», ՋԵՖՐԻ ՉՈՍԵՐ
«ՔԵՆՏԵՐԲԵՐՅԱՆ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ»)**

Խաչակրաց արշավանքները նոր թափ հաղորդեցին Արևելք-Արևմուտք տնտեսական, մշակութային ու գաղափարական սերտ շփումներին: Չինաստանի, Հնդկաստանի, Ասիայի այլ հեռավոր վայրերի, ինչպես նաև Մերձավոր Արևելքի ու Հյուսիսային Աֆրիկայի հետ առևտրատնտեսական կապերը որակապես նոր, բազմաշերտ հոսքեր էին ուղղում դեպի Եվրոպա: Դրանք կարող էին լինել նոր՝ գաղափարական, մշակութային, ինչպես և բազմաթիվ տեխնոլոգիական նորամուծությունների փոխհոսքեր, որոնք, ի վերջո, աստիճանաբար եվրոպական իրականության մեջ հասունացնում էին մշակութային մեծագույն պայթյուններից մեկը՝ Վերածնունդը:

Կիլիկյան Հայաստանի միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններն իրենց զարգացման գագաթնակետին էին հասնում XIV դ. առաջին տասնամյակներին, մի ժամանակաշրջան, երբ Եվրոպայում սկսեցին ի հայտ գալ Վերածննդի դարաշրջանի առաջին սաղմերը: Կիլիկյան Հայաստանը եվրոպական իրականությանը ներկայանում և ճանաչելի էր դառնում մեծ մասամբ եվրոպացի առևտրականների և ճանապարհորդների միջոցով, որոնք Հայոց պետության և հայերի մասին իրենց ունեցած բազմաբնույթ տեղեկությունները տանում էին Հին Աշխարհամաս:

Կիլիկյան Հայաստանի համբավը Եվրոպայում այն աստիճան մեծ էր, որ նրա մասին գրում էին ոչ միայն Վիլհելմ Ռուբրուքը, Մարկո Պոլոն, Ջովաննի դե Սոնտեկորվինոն և բազմաթիվ այլ ճանապարհորդներ ու քարոզչական առաքելությունների ղեկավարներ, այլ նաև վաղ Վերածննդի դարաշրջանի գեղարվեստական գրականության վառ ներկայացուցիչները: Կիլիկյան Հայաստանի մասին առատ հիշատակություններ ունի Ջովաննի Բոկաչչոն իր հռչակավոր «Դե-

կամերոնում», որի հետ միասին Դանթե Ալիգիերին և Ֆրանչեսկո Պետրարկան կազմում են վաղ Վերածննդի «Մեծ եռյակը»։ Բոկաչչոն Վերածննդի դարաշրջանի հումանիստական գրականության առաջին ներկայացուցիչներից է, ռեալիստական արձակի և նովելի հիմնադիրը եվրոպական գրականության մեջ։ Ծնվել է մոտավորապես 1313 թ. և մահացել ճիշտ նույն՝ Կիլիկիայի հայկական պետության կործանման տարում՝ 1375 թ.։ Նա իր մանկությունն ու հասուն տարիներն անցկացրել է Ֆլորենցիայում։ Լատիներեն գրել է գիտական աշխատություններ. մոտ 20 տարի աշխատել է «Աստվածների ծագումնաբանությունը» գրքի վրա։ Գրել է նաև «Նշանավոր կանանց մասին», «Նշանավոր մարդկանց դժբախտությունների մասին» գրքերը։ Բոկաչչոյի գրական ժառանգության մեջ ամենաարժեքավորները գեղարվեստական գործերն են։ Մեծագույն գրողի ստեղծագործական ուղին սկսվել է ասպետական գրականությամբ, որը նրան հրապուրել էր ազնվականական, անտիկ գրականության, դիցաբանական թեմաներով և հումանիզմով։ Բոկաչչոյի ստեղծագործության գլուխգործոցը «Դեկամերոնն» է, որը նա գրել է 1350–1353 թթ. ընթացքում։ Այն հրատարակվել է միայն 1471 թվականին։ Նրա հերոսների մեծ մասն իրական դեմքեր են։ Գիրքը սկսվում է 1348 թ. Ֆլորենցիային պատուհասած ժանտախտի նկարագրությամբ¹։ 7 երիտասարդ կին և 3 պատանի՝ բոլորն էլ մեծահարուստ ընտանիքներից, փախչում են քաղաքից և պատսպարվում Ֆլորենցիայի մերձակա ամառանոցներից մեկում։ 10 օրվա ընթացքում (այստեղից էլ՝ գրքի անվանումը. հունարեն «դեկամերոն» նշանակում է տասնօրյակ) խմբի անդամները զվարճանում են, երգում, պարում, իսկ երեկոյան նրանցից մեկը պատմում է որևէ պատմություն։

Իր հիշատակություններում Բոկաչչոն Կիլիկյան Հայաստանն ուղղակի անվանում է «Հայաստան»։ Նշենք, որ միջնադարյան եվրոպական կարելի է ասել բոլոր պատմագեղարվեստական երկերում,

¹ Խոսքը XIV դ. Արևելքում բռնկված, ապա Եվրոպա թափանցած «Սև մահ» անվանված համաճարակի մասին է, որը միլիոնավոր մարդկանց կյանք խլեց։ Եվրոպայում այն իր գագաթնակետին էր հասել XIV դ. 40–50-ական թթ. միջակայքում, ճիշտ այն ժամանակ, երբ Բոկաչչոն գրել է «Դեկամերոնը» (տե՛ս Byrne J. P., The Black Death, Greenwood Publishing Group, 2004)։

տարաբնույթ սկզնաղբյուրներում Կիլիկիայի հայկական պետությունը հիշատակված է կամ «Հայաստան», կամ էլ՝ «Փոքր Հայաստան» (համեմատաբար ավելի քիչ դեպքերում) ծներով²։ Հայաստանի (այն է՝ Կիլիկյան Հայաստան) մասին հիշատակություններից զատ, Բուկաչչոն բազմիցս խոսում է նաև Կիլիկյան Հայաստանի խոշորագույն նավահանգստի՝ Այասի մասին, որն իտալական սկզբնաղբյուրներում և գեղարվեստական երկերում հիշատակված է Լայացցո³ ծնով։

Դուրս գրելով Կիլիկյան Հայաստանի մասին «Դեկամերոնում» տեղ գտած հատվածները, Կիործենք վերլուծել դրանցում կուտակված սլատմագեղարվեստական հարուստ նյութը։ Կիլիկիայի մասին Բուկաչչոյի շարադրանքի ոճը, նրա գրած այս կամ այն հետաքրքրաշարժ դրվագները խիստ կարևոր են այն տեսանկյունից, թե ինչպես էին ընկալվում Հայոց պետությունն ու հայերը ոչ միայն հռչակավոր ֆլորենտացու կողմից, այլև իտալական և ընդհանրապես միջնադարյան եվրոպական իրականությունում։

Կիլիկյան Հայաստանի մասին «Դեկամերոնի» երկրորդ օրվա VII նովելում տեղ գտած հիշատակությունը վերաբերվում է Կիպրոսի մի հարուստ վաճառականի, որը Կիպրոսից իր ապրանքներն առած Հայաստան էր գնացել⁴։

Ի թիվս Կիլիկյան Հայաստանի մասին ունեցած անդրադարձների, ամենաուշագրավ և գունեղ մասը «Դեկամերոնի» Հինգերորդ օր-

² Марко Поло, Книга, Москва, 1956, с. 49. Marino Sanuto, Liber secretorum fidelium crucis super Terrae Sanctae recuperatione et conservatione, Hanoviae, Heredes I. Aubrii, 1611, p. 1-39, 83-94, 173-300. Francesco Balducci Pegolotti, La Pratica della Mercatura, New York, 1970, p. 59. Zibaldone da Canal, Manoscritto Mercantile del sec. XIV, ed. A. Stussi, Venezia, 1967, p. 108-109. Dotson J. E., Merchant Culture in Fourteenth-Century Venice: "The Zibaldone da Canal", Binghamton, NY, 1994, p. 110-114. Balletto L., Notai genovesi in Oltremare, atti rogati a Laiazzo da Federico di Piazzalunga (1274) e Pietro di Bargone (1277, 1279), Genova, 1989, p. 175, 396. Bondi Sebellico A., Felice de Merlis, prete e notaio in Venezia ed Ayas, 1315-1348, V. 1, Venezia, 1973, p. 50-68. V. 2, Venezia, 1978, p. 280-288. Balard M., Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (11 ottobre 1296-23 giugno 1299), Genova, 1983, p. 208, 213. Pavoni R., Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (6 luglio - 27 ottobre 1301), Genova, 1982, p. 310. Polonio V., Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto (6 luglio 1300 - 3 agosto 1301), Genova, 1983, p. 548.

³ Այսպես եվրոպական սկզնաղբյուրներում և գեղարվեստական գրականության մեջ հիշատակված է Ayacio, Aiazzo, Giazza, Glaza, Laiazzo, Iajazzo, Layas ծներով (տես նախորդ տողատակում նշված աղբյուրները)։

⁴ Ջովաննի Բուկաչչո, Դեկամերոն, թարգմ. Ս. Վահունու, Երևան, 1972, էջ 151։

վա VII նովելն է: Այս նովելը Բոկաչչոն պարզապես ողողել է Կիլիկյան Հայաստանի և հայերի մասին տեղեկություններով: Նովելի հիմնական սյուժեն հետևյալն է. Սիցիլիայում⁵ ապրում էր Ամերիգո Աբատտե Տրապանցի անունով ոմն ազնվական: Բացի մեծահարուստ լինելուց, նա ուներ բազմաթիվ զավակներ, ուստի շատ ծառաների կարիք ուներ: Այդ նպատակով նա օգտվում է ջենովացի ծովահենների ծառայությունից, որոնք անցած լինելով Հայաստանի (Կիլիկյան Հայաստան) ափերով բազմաթիվ տղաներ էին առևանգել: Ամերիգոն կարծում է, որ նրանք թուրք են և գնում է նրանցից մի քանիսին⁶: Երեխաները բռի հովիվների տապալորություն էին թողնում, սակայն նրանց մեջ կար մեկը, որ շատ բարետես էր ու գեղեցիկ, իսկ նրա անունն էր Թեոդորոս: Թեև նրա հետ էլ էին վարվում ինչպես ստրուկի, սակայն նա ապրեց ու մեծացավ Ամերիգոյի տանը նրա երեխաների հետ, և ավելի շուտ իր խառնվածքի, քան այդ պատահական վիճակի բերումով դարձավ բարեկիրթ ու վայելչաշնորհ մի երիտասարդ և մեսսեր Ամերիգոյին այնքան դուր եկավ, որ նա ազատություն տվեց, միաժամանակ կարծելով, որ թուրք է՝ մկրտել տվեց, անունը դնելով Պիետրո: Ավելին, Ամերիգոն շատ վստահելով նրան կարգում է իր գործերի ավագ վերակացու: Ամերիգոն ուներ մի շատ նրբագեղ դուստր՝ Վիոլանտան: Մեծանալով միասին, Պիետրոն ու Վիոլանտան սիրեցին միմյանց: Ի վերջո, ինչպես պատահում է դեկամերոնյան յուրաքանչյուր պատմության մեջ, Վիոլանտան հղիանում է: Նման արարքի համար Պիետրոյին սպառնում էր մահապատիժ, ուստի նրանք որոշում են որևէ մեկի չպատմել այդ մասին: Սակայն

⁵ 1282 թ. Արագոնի թագավոր Պետրոս III-ը (1276–1285) ներխուժում է Սիցիլիայի թագավորություն, որտեղ իշխում էին Ֆրանսիայի Կապետինգյան արքայատոհմին ազգակից Անժուի թագավորական տան ներկայացուցիչները: Սիցիլիայի թագավորությունը տրոհվում է երկու մասի. բուն Սիցիլիա կղզին ընդգրկող տարածքում, որն անցնում է Արագոնի թագավորության հովանու տակ, ձևավորվում մի նոր Սիցիլիայի թագավորություն, որը հայտնի է Տրինակրիայի թագավորություն անվամբ. մյուս՝ մայրցամաքային հատվածում, պահպանվում է ֆրանսիական թագավորների իշխանությունը, որտեղ առաջացած միապետությունը թեև նույնպես հանդես է գալիս որպես Սիցիլիայի թագավորություն, սակայն պատմության մեջ հայտնի է Նեապոլիտանական թագավորություն անվանումով: (Runciman S., The Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth century, Cambridge, 1992, p. 242–280).

⁶ Բոկաչչոն այստեղ շեշտում է, որ կարծելով թուրք են Ամերիգոն գնում է այդ երեխաներին: Անշուշտ, հնարավոր է, որ իտալացիները քրիստոնյա ստրուկներ կամ ծառաներ չէին պահում, կամ դրա համար կարող էր մեկ այլ պատճառ լինել:

աղջկա հղիությունը ժամանակի հետ թաքցնել հնարավոր չէր և օրերից մի օր Վիոլանտան այս մասին պատմում է իր մորը: Երեխան ծնվում է: Ամերիգոն վերադառնում է և մահի սպառնալիքով պահանջում է դստերը պատմել ճշմարտությունը: Ամերիգոն հրամայում է ոչ միայն քաղաքում ման ածելով գանակոծել և սպանել Պիետրոյին, այլ նաև պահանջում է, որ Վիոլանտան թույն խմելով ինքնասպան լինի, իսկ նորածնին պարզապես զարկեն պատին ու ջախջախեն: Եվ երբ Պիետրոյին պահակախումբը տանում էր դեպի կախաղանը, ճանապարհին նրանք անցնում էին հյուրանոցի մոտով, որտեղ իջևանել էին Հայաստանից ժամանած երեք նշանավոր անձինք, որոնք Հայոց թագավորի կողմից առաքված էին Հռոմ՝ առաջիկա խաչակրաց արշավանքին վերաբերող կարևոր հարցերի շուրջ պապի հետ բանակցելու: Նրանք կանգ էին առել այդտեղ, որպեսզի մի քանի օր հանգստանային, և Տրապանայի երևելի մարդկանց, առանձնապես Ամերիգոյի կողմից ընդունվել էին մեծ պատիվներով: Լսելով Պիետրոյին ուղեկցող պահակախմբի ոտնաձայները, նրանք մոտենում են լուսամուտին: Պիետրոյին մինչև գոտկատեղը մերկացրել էին և ձեռքերը կապել էին մեջքին: Հանկարծ դեսպաններից մեկը, որի անունը Ֆինեո էր, տեսնելով Պիետրոյին, անմիջապես նրա կրծքի վրա նկատեց մի մեծ կարմիր խաչի պատկերով նշան: Դեսպանը մտաբերեց իր որդուն, որին տասնհինգ տարի առաջ Լայացցոյի ծովեզերքից առևանգել էին ծովահենները: Նա մտածեց, որ եթե իր որդին կենդանի լիներ, կլիներ հենց այդ տարիքի, ինչ այդ թշվառ երիտասարդն է: Ահա ինչու, երբ Պիետրոն մոտեցել էր, Ֆինեոն ձայն տվեց. «Հեյ, Թեոդորոս»: Պիետրոն գլուխը բարձրացնում է, որից հետո Ֆինեոն հայերեն նրան հարցնում է, թե որտեղացի է նա: Պիետրոն պատասխանում է, որ նա Հայաստանից է և նրա հոր անունը Ֆինեո է, որ նրան Իտալիա են բերել փոքր հասակում: Ֆինեոն լալով անմիջապես իջնում է և որդու վրա գցում թանկագին կերպասից մի թիկնոց: Տեղեկանալով ամբողջ պատմության մասին, Ֆինեոն անմիջապես հայտնում է Ամերիգոյին Պիետրոյի ով լինելը: Ֆինեոն և Ամերիգոն համաձայնության են գալիս՝ ամուսնացնել Պիետրոյին և Վիոլանտային: Ֆինեոն և մյուս դեսպանները Հռոմից վերադառնալուն պես Տրապանիում մեծ հարսանիք են անում, որից հետո իր որդու ու հարսի հետ վերադառ-

նում են Լայացցո, ուր սիրահարները ապրում են մինչ ի մահ հաշտ ու խաղաղ հղումը:

Ինչպես տեսնում ենք, Բոկաչչոն «Դեկամերոնի» այս նովելն ամբողջությամբ նվիրել է Կիլիկյան Հայաստանին և հայերին, ինչն ամենևին պատահական չէ, հաշվի առնելով իր ապրած ժամանակամիջոցի ընթացքում հայ-իտալական բազմակողմանի, շատ աշխույժ շփումները: Կիլիկյան Հայաստանի մասին Բոկաչչոյի հիշատակումներից ստացվող պատկերացումները և, ինչու ոչ, նաև եզրահանգումները, ըստ էության, կարող են մեծ մասամբ լինել երկու բնույթի: Առաջինը դա Կիլիկյան Հայաստանի և հայերի մասին Բոկաչչոյի շարադրանքի գեղարվեստականությունն ու ոճային յուրահատկությունն է: XIII–XIV դդ. Կիլիկյան Հայաստանն Արևելքի այն երկրներից էր դեպի ուր ծագում էին հազարավոր եվրոպացիներ, հատկապես իտալացիներ, որոնց համար հայկական պետությունը դեպի Արևելք գնացող ծանապարհի կարևորագույն հանգրվաններից էր: Ընդ որում, նրանց մեջ գերակշռում էին հատկապես Վենետիկի, Ջենովայի, Պիզայի, Ֆլորենցիայի և իտալական տասնյակ այլ քաղաքների ազնվականական ամենահայտնի ընտանիքների ներկայացուցիչները: Սա եվրոպական իրականության մեջ Կիլիկյան Հայաստանի մասին անխուսափելիորեն ծնավորել էր հեքիաթային, էկզոտիկ պատկերացումներ, ինչն էլ հստակ արտացոլվում է «Դեկամերոնում»:

Եվ երկրորդ, Բոկաչչոյի հիշատակումներից կարելի է երևան հանել պատմական որոշակի ստույգ փաստեր: Մասնավորապես, Հայոց թագավորի կողմից ուղարկված հայկական պատվիրակության դեպի Հռոմ առաքելությունը, որոնց մեջ էր Ֆինեոն, ամենայն հավանականությամբ, վերաբերում է Կիլիկիո արքա Լևոն Դ-ի (1320–1342) ժամանակաշրջանին: Լևոն Դ-ի օրոք էր, որ Կիլիկյան Հայաստանի և արևմուտքի հետ դիվանագիտական և առևտրատնտեսական շփումները խիստ սերտացել էին: Ավելին, Հայոց արքան 1330 թ. ամուսնացել էր Սիցիլիայի թագավոր Ֆրեդերիկ III Արագոնցու (1296–1337) դստեր Կոնստանսի հետ: 1332 թ. Լևոնը եվրոպա է ուղարկում Տարսոնի եպիսկոպոս Ստեփանին, հենց խաչակրաց նոր արշավանքի կազմակերպման ծրագրերի մասին բանակցելու նպատակով: Հովհաննես XXII պապի (1314–1334) գահակալման վերջին տարում

1334 թ. պապը Լևոնին հավաստիացնում էր, որ Ֆրանսիայի թագավոր Ֆիլիպ VI Վալուան (1328–1350) նախապատրաստվում է խաչակրաց նոր արշավանքի: Այդ նույն հավաստիացումները Լևոն Դին է հաղորդում նաև հաջորդ՝ Բենեդիկտոս XII պապը (1334–1342): Այն, որ այդ ժամանակամիջոցում պապերի նստավայրը Ավինյոնում էր, դեռ չի նշանակում, որ այստեղ ժամանակային անհամապատասխանություն կա և պապերը չէին այցելում Հռոմ: Ավելին, Բենեդիկտոս XII-ի և Կիլիկյան կողմի հետ շփումների մեջ կարևորագույն միջնորդական դերակատարում ուներ Սիցիլիայի (Նեապոլիտանական) մյուս թագավորության թագավոր Ռոբերտ Անժուացին (1309–1343), իսկ արդեն նշվեց, որ «Դեկամերոնի» վերոնշյալ նովելի դեպքերը ընթանում էին հենց Սիցիլիայի Տրապանի քաղաքում: Իհարկե, խաչակրաց նոր արշավանքը լոկ պատրանք էր, քանի որ այդ խոստումներից կարճ ժամանակ անց՝ Այասը մամլուքներից հարկադրաբար հանձնելու տարում, Ֆրանսիայի և Անգլիայի միջև սկսվում է Հարյուրամյա պատերազմը (1337–1453)⁷:

Շատ ուշագրավ է ծովահենության հետ կապված դրվագը⁸: XIV դ. վեներտիկցի, ազնվական և հեղինակ Մարինո Սանուտո Տորչելլո

⁷ Микаелян Г., История Киликийского Армянского государства, Ереван, 1952, с. 455–458: Տեր-Պետրոսյան Լ., խաչակիրները և հայերը, հ. Բ, Երևան, 2007, էջ 405–407: Benoit XII (1334–1342), *Lettres Communes, analysées d'après les registres dits d'Avignon et du Vatican* par Vidal J., T. I // Bibliothèque des Ecoles françaises d'Athènes et de Rome, Paris, 1903, p. 371. Benoit XII (1334–1342), *Lettres closes, patentes et curiales*, pub. par Daumet G., Fascicule I // Bibliothèque des Ecoles françaises d'Athènes et de Rome, Paris, 1899, p. 101–104. Թեև Հայոց արքա Օշինը 1316 թ. ամուսնացել էր Ռոբերտ Անժուացու եղբոր դստեր՝ Հովհաննայի (Ժաննա-Իրեն) հետ, սակայն Լևոն Դ-ն էլ, իր հերթին, ամուսնացած էր Նեապոլյան Սիցիլիայի թագավորության հակառակորդ՝ Արագոնի թագավորների իշխանության տակ գտնվող Սիցիլիայի մյուս թագավորության միապետ Ֆրեդերիկ III-ի դստեր՝ Կոնստանսի հետ: Ուստի չենք բացառում, որ Ռոբերտի նշյալ կեցվացքը կարող էր այս պատճառով ևս պայմանավորված լինել (Յովհան Դարդել, ժամանակագրություն հայոց, Ս. Պետերբուրգ, 1891, էջ 27–30, Տեր-Պետրոսյան Լ., նշվ. աշխ., հ. Բ, էջ 391, 405–406, 436–437):

⁸ Միջերկրածովյան առևտրում գերակա դիրք զբաղեցնելու նպատակով Վեներտիկի և Ջենովայի հանրապետությունները կատաղի պայքարի մեջ էին հատկապես XIII դ. վերջին և XIV դ.: Այդ հակամարտության թատերաբեմերից էր նաև Կիլիկյան ծովափը, հատկապես, երբ 1291 թ. մամլուքները նվաճեցին Արևելքում խաչակիրների վերջին քաղաքները և Կիլիկյան Հայաստանն ու Կիպրոսը դարձան եվրոպացի վաճառականների միակ վստահելի հենակետերը Արևելքի հետ առևտրական կապ պաշտպանելու համար: Վեներտիկի և Ջենովային այդ մրցակցությունը շատ հաճախ արտահայտվում էր միմյանց նկատմամբ ծովահենային հարձակումներով ևս (տես Барцера Ю., Борьба

Ավագը, խոսելով Կիլիկյան Հայաստանին շրջապատող թշնամիների մասին, գրում է. «Հայկական թագավորությունը հոշոտում են իրենց ժանիքներով չորս գազան. Մի կողմից առյուծը (նկատի ունի մոնղոլներին), որին հայոց թագավորը վճարում է հարկեր, մյուս կողմից հովազը՝ եգիպտական սուլթանը, գայլը՝ թուրքերը և օձերը՝ մեր ծովի ծովահենները, որոնք ամեն օր ջարդոտում են հայ քրիստոնյաների ոսկորները» հղումը: Ակնհայտ է, թե ինչու է Բոկաչչոն իր պատմության մեջ օգտագործել ծովահենների հետ կապված դրվագները:

Հարկ ենք համարում կանգ առնել նաև «Դեկամերոնի» մինչ այժմ արված բազմաթիվ ու բազմալեզու հրատարակություններին: Նշենք, որ մասնավորապես XIX–XX դդ. հրատարակված բազմաթիվ հրատարակություններում⁹ Կիլիկյան Հայաստանի և Այասի (Լայացցո) մասին հիշատակությունները նույնանման են: Սակայն հարյուրավոր հրատարակություններից ընդամենը մեկ երկուսի մոտ կատարվել է կոպիտ սխալ: Մասնավորապես մի հրատարակության մեջ նույնությամբ թողնելով Հայաստանը, հեղինակը սխալմամբ, կամ հնարավոր է, գուցե միտումնավոր Լայացցոյի, այսինքն Այասի փոխարեն գրել է Լազիստան¹⁰: Հավանաբար հեղինակը տեղյակ չի եղել, որ եվրոպական բոլոր սկզբնաղբյուրներում, ինչպես վերը նշեցինք, Կիլիկյան Հայաստանը անվանվում է պարզապես Հայաստան և հազվադեպ՝ Փոքր Հայաստան: Սխալի միակ տրամաբանությունն այն է, որ Հայաստան նկատի է առնվել բուն Հայաստանը, իսկ Լազիստանը նրան առավել մոտ ծովափնյա տարածքը Սև ծովի ափին, ինչի մեղմ ասած ոչ մասնագիտական մոտեցումը տարակուսանք է առաջացնում, քանի որ Բոկաչչոյի ժամանակ Հայաստանում վաղուց թագավորություն չկար: Դրան հակառակ XX–XXI դդ. հրատարա-

Киликийской Армении против пиратства в Средиземном море // Պատմա-բանասիրական հանդես, 1970, N 3, էջ 71–84, Барсегов Ю., Отказ армян от «берегового права» // Պատմա-բանասիրական հանդես, 1971, N 1, էջ 95–110):

⁹ Il Decameron di messer Giovanni Boccaccio, cittadino fiorentino, Volumes 3–4, Firenze, 1834, p. 100.

¹⁰ Boccaccio, Giovanni, Decameron, Boston, 2004, p. 233, 373.

կությունների ճնշող մեծամասնության մեջ այդ սխալը բարեբախտաբար չկա¹¹:

Կիլիկյան Հայաստանի, մասնավորապես պետության խոշորագույն նավահանգիստ Այասի մասին հիշատակություն կա անգլիական գրականության գոհար՝ Ջեֆրի Չոսերի «Քենտերբերյան պատմվածքների» նախաբանում: Թեև այդ հիշատակությունը միակն է ամբողջ ստեղծագործության մեջ, սակայն այն եզակի է, քանի որ ժամանակի աշխարհի քիչ քաղաքներն են պատիվ ունեցել տեղ գտնել Ջ. Չոսերի գլուխգործոցում: Խոսելով խաչակրաց արշավանքին մասնակցած ասպետի անցած ուղու, սխրագործությունների մասին նշվում է, որ նա եղել է նաև Այասում¹²:

Կիլիկիայի հայկական պետության շուրջ երեքհարյուրամյա պատմությունը բացառիկ մի փուլ է Հայոց՝ հազարամյակների պատմության ընթացքում: Կիլիկիայում հայկական իրականությունը հայտնվեց միջերկրածովյան մեծ ընտանիքում, արագորեն ներգրավվելով ծովային մշակույթի գունեղ աշխարհ: Կիլիկյան քաղաքներում հայ մարդը կողք կողքի ապրում էր իտալացիների, ֆրանսիացիների, իսպանացիների, հույների, հրեաների, ասորիների, արաբների և բազմաթիվ այլ ազգերի ներկայացուցիչների հետ: Ի դեմս Կիլիկիայի հայ իրականությունը մշակութային հարուստ ժառանգությամբ հայտնվեց ժամանակի քաղաքակրթական գործընթացների եռուզեռում: Թե՛ Արևելքի, և թե՛ Եվրոպայի հետ աննախադեպ սերտ շփումներն անհամեմատ բարձրացնում էին աշխարհում հայկական իրականության ճանաչելիության աստիճանը, ինչի փայլուն արտահայտիչներից էր վաղ Վերածննդի եվրոպական գրականությունը: Դրանցում տեղ գտած հիշատակություններում հայությունը մեծ մասամբ ներկայանում է ոչ էպիգոդիկ, այլ դեպքերի ընթացքի գլխավոր հարթակում, իսկ շարադրանքն աչքի է ընկնում գեղեցիկ գեղարվեստական ոճով:

¹¹ Boccaccio, Giovanni, *The Decameron, Or 'Ten Day's Entertainment of Doccaccio*, London, H. G. Bohn, 1855, p. 286, 466. Boccaccio, Giovanni, *Decameron*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1998. Boccaccio, Giovanni, *Decameron*, Kessinger Publishing, 2005.

¹² Geoffrey Chaucer, *The Canterbury Tales*, Courier Dover Publications, 2004, p. 2.

**CILICIAN ARMENIA IN THE LITERATURE OF
THE EARLY RENAISSANCE PERIOD
(GIOVANNI BOCCACCIO "THE DECAMERON",
GEOFFREY CHAUCER
"THE CANTERBURY TALES")**

SUMMARY

The three hundred year history of the Armenian state of Cilicia is an exceptional stage in the millennia history of Armenians. In Cilicia the Armenian reality appeared in the Mediterranean large family, rapidly penetrating into the colorful world of marine life. In the cities of Cilicia Armenians lived side by side with the Italians, French, Spaniards, Greeks, Jews, Assyrians, Arabs and many other nations. Unprecedented close contacts of the Armenians with the East and Europe significantly increased degree of their recognition in the world, which was brilliantly expressed in early Renaissance European literature. Mentions about Armenians in these literature works are not episodic and composition is distinguished by a beautiful style.

**УПОМИНАНИЯ О КИЛИКИЙСКОЙ АРМЕНИИ
В ЛИТЕРАТУРЕ РАННЕГО ВОЗРОЖДЕНИЯ
(ДЖОВАННИ БОКАЧЧО “ДЕКАМЕРОН”,
ДЖЕФФРИ ЧОСЕР “КЕНТЕРБЕРИЙСКИЕ
РАССКАЗЫ”)**

РЕЗЮМЕ

Триста лет истории армянского государства Киликии является исключительным этапом в насчитывающей тысячелетия истории армян. В городах Киликии армяне жили бок о бок с итальянцами, французами, испанцами, греками, евреями, ассирийцами, арабами и многими другими народами.

Беспрецедентные тесные контакты армян с Востоком и Европой значительно увеличили степень их признания в мире, что прекрасно выражено в литературе европейского Раннего Возрождения. Упоминания об армянах в этих литературных произведениях не эпизодичны, а изложение отличается красивым стилем.